

CHRISTIAN BRAW:

Tyskland i mitten

Med Tysklands enande har maktcentrum förskjutits från periferin mot mitten. Berlin kommer att bli Europas huvudstad. Sverige kommer i närheten av centrum och vår mentala isole-ring kan inte längre upprätthållas.

Mycket tyder på att det är i den rätta balansen mellan folk-tanken och rikstanken, som Tysklands framtid ligger, och Förbundsrepubliken har goda förutsättningar att gestalta just denna balans. Ett avgörande moment för det nationella medvetandets hälsa är förhållandet till historien. Ingen annan nation har så som Tyskland gjort upp med sitt förflutna. Därför finns det också en ny början och en ny möjlighet.

Teol dr Christian Braw är kyrkoherde i Moheda.

Under lång tid har Europas folk vant sig vid att strukturera sin verklighet efter sekundära mönster. Man har sett världen uppdelad efter ideologier och ekonomiska system, och under denna tid är det påfallande att se i hur hög grad Europa varit behärskat från sina periferier. De verkliga maktcentra har legat i Washington och Moskva, och ju längre man har kommit in mot Europas mitt, dess större har maktlösheten blivit.

Tysklands enande innebär en total omvälvning på båda dessa punkter. Tysklands enande innebär ju, att en primär struktur slagit igenom, nämligen folkgemenskapen. Det är inte främst ideologi eller ekonomi som ligger bakom enandet, utan den primära sanningen — långt före all ekonomisk teori och ideologi — som heter folkets enhet. Och ett folk känns igen på att det helt eller delvis delar samma språk, samma historia, samma kultur och samma landområde. Detta enande av Tyskland, detta genombrott av en primär struktur har en självklar följd, som alla redan nu inser: Berlin kommer att bli Europas huvudstad. Maktcentrum förskjuts från periferin till mitten. Man kan beklaga, frukta eller positivt värdera detta. Det är i vilket fall som helst ett faktum, som inte kan undvikas. Och det är ett faktum av utomordentligt stort intresse för Sverige, som råkar befinna sig alldeles i närheten av centrum, efter att i snart femtio år befunnit sig på gränslinjen mellan de perifera maktcentralernas intressesfärer.

Berlin som Europas huvudstad — det var så Adolf Hitler tänkte sig det en gång. Och nu blir det så, men det blir på ett helt annat sätt än vad som föresvävade honom. För att förstå Adolf Hitler måste man ha klart för sig, att det grundläggande

i hans tankevärld var Charles Darwins teorier och den utveckling av dem som Ernst Haeckel gett. Charles Darwins stora ideologiska insats är att han utplånat gränsen mellan människa och djur. Därmed har också all moral, all ansvarighet fallit. Det finns i Darwins värld ingen annan lag än djungelns, "survival of the fittest". Redan före Hitler överförde socialdarwinisterna – och främst bland dem Haeckel – Darwins teorier på samhället. Hitlers bidrag var – ideologiskt sett – att han så starkt knöt darwinismen till rasläran och framför allt då till tanken på den ariska rasens överlägsenhet. Den judiska rasen utgjorde motpolen i hans tankevärld, och det just genom sina genetiska egenskaper. Hitler polemiserar i Mein Kampf direkt mot en religiös antisemitism. Det är inte judarnas religion det är fel på, det är generna, "blodet", som han sade. Det är bara mot denna bakgrund man kan förstå hans judeutrotningsprojekt, unikt i antisemitismens historia. Något sådant vore otänkbart, om inte Darwin upphävt gränsen mellan människa och djur och om inte Haeckel och de andra socialdarwinisterna överfört Darwins teorier på det mänskliga samhället. När detta är sagt, innebär det också att vi alltid och över hela världen löper risk för en upprensning av judeutrotningsprojektet – riktat mot denna eller andra folkgrupper – så länge inte darwinismen och i synnerhet socialdarwinismen är övervunnen. Det är bara en stark etisk medvetenhet som kan sätta spärrar för sådana katastrofer, och det är just etiken, som Darwin rycker undan grunden för, när han utplånar gränsen mellan människa och djur.

Det Europa, vars huvudstad Hitler tänkte sig skulle bli Berlin, var ett Europa

nyordnat efter socialdarwinismens teorier, så som dessa utvecklats och samordnats med rasläran genom de nationalsocialistiska teoretikerna och särskilt Alfred Rosenberg. Det var det nya rike, vars lag var djungelns lag och vars härskare var den blonde besten.

Kristdemokraternas Tyskland

Det Europa, vars mitt nu Tyskland blir, är ett de fria nationernas förbund, och det är djupt tänkvärt att det Tyskland, som nu blir Europas mitt, styrs av kristdemokraterna. Den politiska hållning, som i Sverige företräds av en minoritet utan parlamentarisk representation, är alltså i Tyskland den dominerande.

I sitt tal i Berlin 3 oktober yttrade president von Weizsäcker: "Inför våra uppgifter är vi medvetna om vårt ansvar inför Gud och människor." Han anknyter här till portalparagrafen i Förbundsrepublikens grundlag, och det kan vara värt att minnas, att den innehåller något helt annat än den svenska grundlagens inledningsparagraf, som börjar med de ödesdigra orden: "All offentlig makt utgår från folket." Detta innebär omsatt i politisk verklighet, att det inte finns någon som helst gräns för vad den parlamentariska majoriteten kan besluta. Det är bl a därför vi inte har någon författningsdomstol. Det finns – enligt den svenska grundlagen – inget ansvar, varken inför Gud eller människor, det finns inget annat än – majoritet. Men när vi nu kommer alldeles in på Europas nya centrum, ett centrum som är präglad av så helt andra tanke-mönster, då är det oundvikligt att detta på tid och längd också kommer att påverka Sverige, och det är en påverkan, som kan ha starkt positiva sidor.

Sveriges isolering

Kanske är det just det faktum, att Europas maktcentra legat i periferierna, som gjort att Sverige ända sedan andra världskrigets utbrott har kunnat leva så isolerat, i mentalt och andligt avseende. Påverkan också från närområdet, från Danmark, Norge och Finland, för att inte tala om Baltikum, har varit svag. Kunskapen om och intresset för tyskt och franskt kulturliv har varit ringa, det har varit "den svenska modellen" och "den svenska linjen" som har gällt: först i världen, bäst i världen. Denna mentala hållning har kunnat upprätthållas med hjälp av okunnigheten. Föreställningen om att vi har världens bästa sjukvård kan ju till exempel endast upprätthållas om allmänheten är okunnig om de tyska sjukförsäkringsförmånerna. Men nu styrs inte längre Europas öden från periferierna, nu är det i centrum avgörandena sker, alldeles inpå oss, och då kommer okunnigheten att bli ytterligt svår att vidmakthålla. En förhoppning kan vara, att Sverige och framför allt svensk välfärdspolitik då kommer att få mer rimliga proportioner i det svenska folkets ögon: inte bäst och inte heller sämst utan någonstans mittemellan. Och det ligger ju ganska väl till för oss att tänka så sedan Poltava.

Tysklands enande innebär att en primär struktur har brutit igenom de sekundära. Folkverkligheten har brutit igenom ideologiernas överlagringar. Också detta kan få återverkningar i Sverige. I själva verket är det så, att den nationella identiteten får ökad betydelse genom Europas integration. Nu kan inte längre det nationella medvetandet bäras upp av gränser, tullar och skilda rättsliga system, nu måste det vara något som bärs inifrån, från fol-

kets levande medvetande, framför allt av diktare och konstnärer. Det är för det för- enade Europa avgörande att det blir så, eftersom det bara är individer och kollektiv med stark och trygg identitet, som kan bidra med något positivt till en gemenskap. För Sveriges del har den starka mentala isoleringen egentligen bidragit till att det nationella medvetandet försvagats: man har mött så lite av inspiration och utmaning från andra folk att man inte har behövt besinna sig på vem man själv är. Nu blir allt annorlunda.

Förhållandet till historien

Ett avgörande moment för det nationella medvetandets hälsa är förhållandet till historien. Inom psykiatrin är det viktigt att hjälpa den sjuke till att bejaka och bearbeta sin personliga historia, och lyckas inte det är vägen till hälsa stängd, såvida man nu inte räknar drogbehandling som hälsa. I viss mening förhåller det sig på samma sätt med nationerna. Det går aldrig att stryka ett streck över det förgångna, det finns ändå alltid kvar. Det finns inget annat år noll än skapelseögonblicket, varje annat försök att börja på nytt som om det förgångna inte funnes är dömt att misslyckas. Glömskans väg är en återvändsgränd. Det finns bara en väg fram, den som von Weizsäcker beskrev i sitt tal 3 oktober: "Målet är en rättfärdighet, som inte söker vedergällning utan försoning och inre frid." Men försoning vinnes bara genom att man inser och erkänner det förflutna. Alla Europas nationer bär på tunga bördor av skuld från det förflutna. Vi kan tänka på den engelska och franska kolonialismen, den franska hämndpolitiken efter första världskriget, den som

ryckte undan grunden för Weimar-republiken och ytterst var upphovet till Tredje rikets genombrott. Vi kan tänka på den kommunistiska terrorn i hela Östeuropa, på den tyska erövringspolitiken och folk-morden. För Sveriges del kan vi tänka på utlämningen av baltiska och tyska krigsfångar 1945 men också på den ända till kapitulationen fortgående svenska exporten av järnmalm till Tyskland, som var en förutsättning för Tredje Rikets krigssträngningar. Alla Europas folk har sådana skuggor i sin historia, men Tyskland skiljer sig från alla andra folk därigenom att det har gjort upp med det mörka i sitt förflutna. Detta är något fullständigt unikt i politikens världshistoria. Folkmord är Tyskland inte ensamt om. Sådana har begåtts av Turkiet, Sovjetunionen, Japan och Storbritannien – och det i detta sekel. Men ingen annan nation har så som Tyskland gjort upp med sitt förflutna. Till och med det forna östtyska kommunistpartiet, som tycktes i förstokelse ha gått betydligt längre än de flesta svenska partier, kan göra upp med sitt förgångna. Och därför att det i Tyskland finns denna förmåga, därför finns det också en ny början och en ny möjlighet, som t ex svenskt partiväsen i sin halsstarriga vägran att göra bot för begångna misstag saknar.

Men vi skall också minnas, att det finns annat i det moderna Tysklands historia än folkmord. Kaj Munk talar på ett ställe om att man kan dö en död som folket kan leva på i tusen år. Just detta var vad som skedde med motståndsrörelsen mot Hitler. Sophie Scholl och de andra i Vita Rosen misslyckades ur en synpunkt, liksom 20 juli-männen. Men med sitt tänkande, sina handlingar och sitt offer lade de en andlig grundval för ett nytt Tyskland. De gjorde

det möjligt för Tyskland att börja på nytt, och det är påfallande i hur hög grad deras tankar fått genomslag i Förbundsrepubliken.

Men alla de andra då, de som var medlöpare eller höll sig undan? Kan det bli ett nytt Tyskland så länge de finns kvar i ledande ställningar, ja, så länge de överhuvud taget finns kvar?

Ingen som inte själv genomlevt Tredje riket kan föreställa sig vilket oerhört tryck den kollektiva hjärntvätten utövade, också på motståndsrörelsens ledare. Har man varit i närheten av hjärntvätt är man mycket försiktig i att fälla domen över människor, som inte kunnat hålla stånd. Men det viktigaste är ändå, att det måste finnas förlåtelse i ett samhälle, det måste finnas möjlighet för människor att börja på nytt efter begångna misstag, att få möta förtroende och inte behandlas som parias. I Norge handlade man på motsatt sätt med NS-anhängarna och man har som resultat fått ett folk i folket, NS-männens barn och barnbarn, som vänder samhällets ryggen i den mån de inte utestängs.

Reeducationsprogrammet

Det nya Tyskland har ärligt och grundligt bejakat historien som en källa till botfärdighet. Men detta är inte historiens enda uppgift. Historien tjänar också att väcka och bära identitetsmedvetandet, den nationella självkänslan. Här står det nya Tyskland inför en väldig uppgift.

När Förbundsrepubliken upprättades 1948 var det i stor utsträckning den amerikanska ockupationspolitiken, som gav förutsättningarna, och denna innebar inte bara Marshall-hjälp utan också en omfattande omskolning av det tyska folket, en

reeducation som termen löd. Nu gäller det för tyska idéhistoriker att i första hand kartlägga och förstå strukturerna i denna omskolningsplan för det slagna Tyskland. Det utarbetades en liknande plan för Japan, där det till och med fanns en idé om att man skulle förenkla det japanska språket så, att det blev absolut entydigt, detta för att råda bot på den asiatiska opålitlighet som segermakten ansåg ligga bakom krigsutbrottet. Det gällde med andra ord att göra världen "safe for democracy". Nu är ju förmågan att leva sig in i andra nationers sätt att tänka och känna inte det mest påfallande draget i amerikansk utrikespolitik, och det gäller också reeducation-programmet för Tyskland. Ideologin för programmet gav Theodor Adorno och hans medarbetare i verket *Studies in Prejudice*, där man ansåg sig kunna förklara varför den tyska nationen var mer aggressiv än andra, och följaktligen fick här reeducation-programmets genomförare vägledning om vad det var man skulle operera bort ur den tyska folksjälen. Dit hörde bl a det nationella medvetandet.

Programmet var framgångsrikt. Det kan man bl a se på hur lite man i tysk offentlig debatt överhuvudtaget är medveten om att det har funnits, och det trots att det spelar "det självklaras roll i historien" i dagens Förbundsrepublik, sätter gränserna för vad som får sägas och kan sägas. Men detta är givetvis en i längden ohållbar situation. Därför är det utomordentligt viktigt att sansade och kunniga forskare tar sig an problemen kring reeducation-programmet innan det tas på entreprenad av de obalanserade, okunniga och moraliskt anfrätta. Att saken kommer upp är ofrånkomligt, och här är ett riskmoment för Tysklands framtid. Allt kom-

mer an på *vem* som förmedlar kunskapen om detta till den tyska allmänheten och *hur*.

Det är sannolikt först när man i grunden förstått reeducation-programmets verkningar, som Tyskland på nytt kan finna sin historia och bejaka den som en källa till självkänsla, identitetsmedvetande och botfärdighet. Och detta i sin tur är en förutsättning för att Tyskland skall få en positiv och enande roll i Europa.

Här kan de nya östliga delstaterna komma med viktiga bidrag. Det gäller särskilt Brandenburg med det starka intresse för Preussen, som odlats där sedan länge. Preussen har fått en negativ klang, men låter man historien själv tala går det inte att underlåta att se, att Preussen var en av Europas stabilaste och på många områden bäst utvecklade statsbildningar. Överhuvudtaget torde det vara så, att Förbundsrepublikens federala uppbyggnad, som egentligen är en fortsättning på de germanska stammarna, ger goda förutsättningar för att återvinna historien, för Tysklands historia är mer än en enda nations, den är de tyska *folkens* historia: schwabernas, bajrarnas, sachsarnas och alla de andras. Verkligt problematisk blir Tysklands historia egentligen först efter Bismarck, när rikstanken helt kom att dominera över den federala *folktanken*. Mycket tyder på att det är i den rätta balansen mellan folktanken och rikstanken, som Tysklands framtid ligger, och Förbundsrepubliken har goda förutsättningar att gestalta just denna balans.

Kyrkornas roll

En mycket viktig fråga för Tysklands framtid är de tyska kyrkornas och i syn-

nerhet de evangeliska kyrkornas utveckling. Den har på vissa områden varit starkt positiv, man har t ex fått ett inflytande i politiken, som är otänkbart i Sverige. Man har också fått en mycket förmånlig rättslig ställning med full självständighet och goda ekonomiska villkor. Det finns alla förutsättningar för en verklig folkkyrka. Här har förhållandena på andra sidan zongränsen varit annorlunda. Kyrkan har i princip varit utestängd från samhällsarbetet, de ekonomiska villkoren har varit svåra, men man har lyckats vinna och bevara ett stort mått av självständighet i förhållande till samhällsorganen. De negativa dragen i utvecklingen väster om zongränsen har varit en stark sekularisering, och farligast av allt har varit kyrkolivets inre förflackning, något som de stora kyrkodagarna har burit rikt vittnesbörd om. Öster om zongränsen har det kyrkliga inflytandet visserligen trängts ut till samhällets periferi, men samtidigt har det inre livet i församlingarna haft en vitalitet och övertygelsekraft, som man ibland saknat i väst. Det är som ofta i kyrkohistorien så som Ignatius skrev i sitt brev till Smyrna: "När jag är nära svärdet är jag nära Gud." Också här har Förbundsrepublikens samlade befolkning starkt positiva bidrag att vänta från öst, från alla de människor som har varit beredda att betala priset för vad ett konsekvent kristenliv innebär.

Det är i synnerhet av en folkgrupp i de östliga delstaterna, som det enade Tyskland kan vänta sig mycket. Det är de tusentals ungdomar, som genom åren nekat att delta i Jugendweihe, edsavläggelsen till

det kommunistiska systemet. De ungdomar som inte fallit till föga här, har drabbats av högst påtagliga repressalier, bl a har de inte fått tillgång till högre utbildning. Det är en utomordentligt positiv tillgång för ett folk, att ha en så stor grupp inom sig, som har varit redo att betala priset för det som Václav Havel kallar "ett liv i sanning".

Det nya Tyskland har enats i mycket medveten anslutning till den europeiska gemenskapen. Sebastian Haffner skrev i sin berömda bok *Anmerkungen zu Hitler*, (16:e upplagan München 1978) att Hitler var Europas sista chans och förstörde den. Nu tyder allt på att Haffner hade fel. Men Aleksander Solsjenitsyn hade rätt, när han sade: "Historien är berättelsen om det oväntade."

När Tredje riket en gång bröt igenom tog många tyskar, också övertygade kristna, detta som ett Guds under, ja, som en Guds uppenbarelse, något som är ofattbart efter 1945 men som var förståeligt om än inte försvarbart för dem som upplevt depressionens hopplöshet. I debatten med företrädare för denna syn yttrade Martin Buber: "Historien är inte Guds trontal, den är hans dialog med mänskligheten." Det är så vi måste se det. Allt som sker är inte en Guds uppenbarelse, inte ens om det sker i mycket stor skala, men i allt som sker ställer historiens Herre människor inför frågor och uppgifter, inför prov och utmaningar som är en kallelse till ödmjukhet, kamp och offer. Det gäller också det oväntade som skett och som kommer att ske i det enade Tyskland, mitt i Europa.